

NIÇİN FELSEFE?*

NECATİ ÖNER**

Sayın Başkan, Sayın Dinleyiciler,

Farklı bilgi türleri vardır. Bilim, din, sanat, teknik, felsefe gibi. Bunların içerisinde ne olduğu ve değeri üzerinde biri birine zıt hükümler verileni felsefedir. Felsefe bazan çok değersiz bulunur, tehlikeli görülür; bazan ona çok üstün değer atfedilir, kendinden çok şey beklenir.

Toplumumuzda felsefeye verilen olumsuz not daha fazladır. Felsefeciye, üsütük, komünist veya dinsiz gözü ile bakanların sayısı az değildir. Felsefe öğrencisi olarak, felsefe hocası olarak bu haksız ithamlardan pek rahatsız olmuşumdur. Hatta öğrenciliğim zamanında bazı çevrelerde felsefe öğrencisi olduğumu sakladığım olmuştur.

Bırakınız halkın bu yanlış kanaatlerini, seçkin kişiler arasında da felsefeye iyi gözle bakmayanlar vardır. Hele şairlerimiz arasında bunların sayısı daha çoktur.

Mesela, 17. asır şairlerimizden Nabî “Hikmet-i Felsefeden eyle hezar” diyor, yani ondan çekin, kork.

Yahya Kemal Beyatlı “Felsefe tarihini yakından biliyoruz. Bir feylezofun hem de aksi bir nazariye ile halef olduğu ve hükümlerin muttasıl değiştiği malûmdur. Eğer milletler nazariyeleri muttasıl değişen filozoflar silsilesinin kafasına tâbi olarak döğüşselerdi Kürre-i arz üzerinde tekevün hadisesi dururdu”.

Necip Fazıl Kısakürek ise felsefeyi şöyle görüyor: “Felsefe, bir çuval çürük ceviz içinde bulunan bir sağlam cevizi el yordamı ile bulmağa benzer”.

Batıda da felsefeyi ağır dille eleştirenler olmuştur. Kendisi de bir filozof olan J. J. Rousseau bakınız ne diyor: “... Yalnız şunu

* 17 Ocak 1985 günü TDK salonunda Atatürk Kül*ür Merkezi adına verilen konferans metnidir.

** Prof. Dr. Necati Öner, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Profesörü, Atatürk Kül*tür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kül*tür Merkezi Başkan Yardımcısı.

soracağım: Felsefe nedir? En tanınmış filozofların kitaplarında bulduğumuz nedir? Onları dinlerken insan kendini, bir pazar yerinde avaz avaz çağıran bir sürü madrabaz arasında sanır; her biri bana gelin, bana gelen aldanmaz diye bağırır durur. Kimi cisimlerin mevcut olmadığını, herşeyin tasavvurda yaşadığını iddia eder, kimi maddeden gayri olmadığını ileri sürer ve Allah dünyanın kendisidir der. Birini isbata kalkar ki, dünyada iyilik kötülük yoktur, hayır ve şer birer kuruntudan ibarettir. Öteki der ki, insanlar birer canavardır, birbirlerini parçalayıp yemeleri cürüm sayılmaz.

Ey büyük filozoflar, bu faydalı dersleri siz yalnız kendi çocuklarınıza, kendi dostlarınıza verin ne olur! Hem siz fikirlerinizin meyvasını daha çabuk elde edersiniz, hem de bizim çocuklarımız sizin mezhebimize girmek tehlikesinden kurtulmuş olur.”

Bu misaller çoğaltılabilir.

Aksi görüşte olanlar da vardır.

Descartes, “Felsefesiz yaşamak gözü kapalı yaşamaktır” diyor.

Claude Bernard, “Jimnastik sayesinde bedenimiz güçlendiği gibi, bir zihin jimnastiği sayılan felsefe sayesinde de aklımız güçlenmektedir.”

1960’larda bir Fransız yazar şöyle yazıyordu: “İnsanlık için tehlike ne atom bombasından ne de hidrojen bombasından gelir; tehlike filozoftan gelmektedir. Bakınız, bugün dünya Batı - Doğu diye iki düşman kampa ayrılmış, birbirini yoketme hazırlığı ve yokolma korkusu içindedirler. Arada asıl çarpışan, filozofların fikirleridir. Bir tarafta Volter’ler, Rousseau’lar, diğer tarafta Marx’lar, Engels’ler... Büyük kitleler, bu filozofların adını bile duymadan onların fikirleri peşinde koşup düşman kamplara ayrılıyorlar. Demek ki, bugün insanlığın içinde bulunduğu tehlike filozoftan geliyor; o halde kurtuluşu da ondan beklemek lâzımdır. İnsanlığı girdiği bu çıkmazdan kurtaracak filozofu bekleyelim.

İşte böyle birbirine zıt hükümlerle değerlendirilen felsefe nedir? Başka bir ifade ile, nasıl bir bilgi türüdür?

Fransız filozofu Jules Lachelier, felsefe öğrenimini tamamlayıp Toulous’a tayin ediliyor. İlk derste Felsefe nedir? diye soruyor; kendisi, öğrencilerin hayretleri arasında “bilmiyorum” diyor. Olay şehre yayılıyor, kahve ve evlerde alay mevzuu oluyor, diyorlar

ki, Paris'ten bir öğretmen tayin edilmiş daha öğreteceği disiplinin ne olduğunu bilmiyormuş.

Sokrat'ın: "Bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir" sözü ne kadar anlamlı ve düşünmeğe değerse, Lachelier'nin felsefe nedir? sorusuna verdiği bilmiyorum cevabı da o kadar anlamlı ve düşünmeğe değer.

Lachelier'nin felsefenin ne olduğunu bilmiyorum demesi, onun herkesin üzerinde anlaşabileceği genel geçerliği olan, kesin bir tanımının yapılamaz olduğunu belirtmek için olsa gerektir. Felsefenin mantıkçıların dili ile "efradını cami, ağyarını mani" türünden kesin bir tanımını yapamayız ama, böyle bir disiplinin mevcut olduğu açıktır. Çünkü, lehinde aleyhinde o kadar söz söyleniyor, dersi var, hocası var vs.

Felsefe anlayışları devirden devire, hatta filozoftan filozofa değiştiği için genel geçerliliği olan bir tarif yapamıyoruz, ama farklı felsefelerin ortak noktalarını yakalayarak onun meşguliyet alanını gösterebiliriz.

Jaspers, felsefenin doğuşunda şu üç âmili görüyor: Hayret, şüphe, insanın sarsılması. Felsefi düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayan bu âmiller, felsefi düşüncenin devamını sağlayan temel âmiller olma rolünü muhafaza etmektedirler.

Jaspers bunları şöyle açıklıyor:

1 – Hayret: Eflâtun ve Aristo felsefenin doğuş sebebi olarak hayret duygusunu gösteriyorlardı. Yıldızları, güneşi seyretme, insana kâinatın tetkikini telkin ediyor. İnsan yabancı gördüğü şey karşısında hayret ederek onun ne olduğunu bilmek ister. İnsan, tabiatı gereği bilme arzu ve gücüne sahiptir.

2 – Şüphe: İnsan gerçeğin bilgisi karşısında şüpheye düşer. Aynı konuda görüşlerin oluşu ve duyu organlarının aldanması, şüpheyi kamçılayıcı unsurlardır. İnsanda kesin bilgiyi elde etme temayülü de vardır; bunun kamçısı da şüphedir.

3 – İnsanın Sarsılması: İnsan dış dünyanın bilgisi ile uğraşırken kendini unutuyor. Dikkatini kendi üzerine çekince sarsıntı geçiriyor. İşte bu sarsıntı da felsefi düşüncenin bir kaynağıdır.

Böylece:

Hayret, Eflâtun ve Aristo'yu varlığın özünü aramaya sevketti. Şüphe, Descartes'i şüphe edilemez kesin bilgiye yöneltti.

İnsanın sarsılması, Stoacıları hayatın ızdırabında ruhun sükûnunu aramaya yöneltti.

Bu üç âmil, yani hayret ve bilgi, şüphe ve kesin bilgi, insanın durumunun âlemde yokoluşu ve bizzat kendisi, Jaspers'e iştirak ederek diyeceğizki, bizi, bugün de felsefe yapmaya iten bu âmillerdir

Şimdi bunları ele alarak, bu sebeplerle yapılan felsefenin ne tür bir bilgi olduğunu açıklamaya çalışacağım.

1 – İlk ikisi, yani hayret ve şüphe, bilimsel bilginin doğmasının da sebepleridir. İnsan belli metodlarla varlığın bilgisini bilimsel bilgi olarak ortaya koyar. İnsanın bu faaliyetinde hayret ve şüphenin çok büyük ölçüde rol oynadığı açıktır. Madem ki insan bu temayüllerini tatmin için bilim yapıyor, öyle ise felsefeye neden ihtiyaç duyuyor?

Bilimler insanın hayret karşısında bilme arzusunu karşılarsa ve şüphesini giderici sağlam bilgi verse bile, o bilgi felsefenin yerini tutmuyor, insan bilimin verdiği ile yetinmiyor.

Bilimin vardığı bir sonuç veya çözdüğü bir mesele felsefeye bir kapı açar. Leon Brunschwig "Felsefe çözülmemiş meselelerin ilmidir" derken, durumu aydınlığa çıkarıyordu. İnsan tabiatı gereği bilimin verdiğini değerlendirip onu aşmak ister.

Felsefe meselesi çözüldü mü felsefe olmaktan çıkar. Jaspers'in "Felsefe yapmak, yolda olmaktır" sözü bu fikri ne güzel ifade ediyor. O halde felsefe insanın durmadan ileriye atılmak, verileni eleştirme, yeni çözüm yolları arama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkıyor.

Felsefe yalnız bilimin verileri üzerinde dayanarak öteye geçmeye çalışmaz, diğer bilgi türlerinde de aynı şeyi yapar. Bilime dayanarak yapılan bilim felsefesi gibi, din verilerine dayanarak yapılan din felsefesi, sanatın verilerine dayanarak yapılan sanat felsefesi gibi... Ne kadar bilgi türü varsa o kadar felsefe vardır. Öyle ise, bu açıdan felsefeyi "bilgi üzerinde bilgi" diye tanımlayabiliriz.

Bu sözden, felsefenin yalnız bilgi teorisinden ibaret olduğu anlaşılmalıdır. Felsefenin diğer dalları da bu tanımın dışına çıkmaz. Ontoloji yapan filozof da diğer bilgi dallarında verdiği bilgilere dayanmıyor mu?

Bilgi üzerinde bilgi derken iki bilginin aynı türden olduğunu söylemek istemiyorum. Yani, felsefenin herhangi bir bilgi türünün verdiği bilgilere dayanarak ileri gitmesini, dayandığı bilgi türüne kendi cinsinden ek yaparak geliştirmeyi hedef aldığını söylemiyorum.

Felsefenin herhangi bir bilgi türüne dayanarak ileri gitmesi ifadesinden şunu anlıyorum: Felsefe, herhangi bir bilgi türünün verileri üzerinde veya o bilgi türünün aksettirdiği, tanıttığı varlık türü üzerinde düşünmelidir. Bu düşünme, bir bakımdan onların değerlendirilmesidir. Değerlendirme geniş alanda olur. Meselâ verilenin hakikat değeri üzerinde durulabilir. Kullanılan metodun değerlendirilmesi olabilir. Ele alınan verilerin diğer bilgi türleri ile şu veya bu alanda mukayese edilerek değerlendirilmesine gidilebilir, v.s.

Eğer bir bilgi türünün tanıttığı varlık türü bahis konusu ise, yine o bilgi dalının verilerine veya başka bilgi türlerinden de faydalanılarak o varlık türünün mahiyeti hakkında veya diğer varlık türlerini de dikkate alarak, varlık hakkında değerlendirme yapılır.

Bütün bu çabalar, insandaki hayret ve şüphe duygusunun doğurduğu bilme arzusunun sonucudur.

Felsefi bilginin bir özelliği de, filozofun damgasını taşıyor olmasıdır. Felsefede, tamamen objeye bağlı kalan bilimin objektifliği yoktur. Bu hükümle felsefeye küçültücü bir anlam vermem istiyorum. Burada felsefi eserin, onu ortaya koyana bağlı olduğunu vurgulamak istiyorum. Tıpkı sanat eseri ile sanatkârın münasebeti gibi. Bu fikrime biraz açıklık getireyim: Jean Rostand şöyle diyor: “Eğer herhangi bir bilim adamı şu keşfi yapmamışsa, başka birisi de bir süre sonra aynıını yapabilir. Mendel, veraset kanunlarını buldu ve bu buluşu tanınmadan öldü. Kırk sene sonra üç kişi aynı kanunları tekrar buldu. Fakat yazılmamış poetik bir şaheser asla yazılmaz” Bu hüküm doğrudur. Eğer Newton çekim kanununu bulmasa idi onu bir başkası bulacaktır. Halbuki, eğer Mimar Sinan Selimiye’yi yapmasa idi, bu eser yapılmamış olacaktı; veya Ahmet Haşim “Merdivenler” şiirini yazmasa idi, bu şiiri başkası yazamıyacaktı. İşte felsefi eserler de bu sanat eserleri gibidir. Eğer Kant, Saf Aklın Tenkidini yazmasa idi, bu eseri başkası yazamıyacaktı. İşte felsefenin sübjektifliğinden bunu kastediyorum.

Her bilgi üzerinde derinliğine düşünme olan felsefe yer yer irrasyonel’le karşılaşır, adeta aklın sınırına ulaşır. Kant, saf aklın tenkidinde bu sırrı göstermişti. Antinomilerle karşılaşınca, bilimi yapan akılla metafiziğin imkânsızlığını söylüyordu. Bu bir anlamda aklın sınırına işaretidir. Fakat insan orada durmuyor, daha ileri geçmek istiyor. Bu sınırı gösteren Kant, başka yerden ona kapı açıyor. Pratik aklın tenkidinde ahlâk yolu ile metafiziğe gidiyordu.

İnsanın tabiata yönelişinde elde ettiği bilgiler üzerinde derin düşünme, insanı kendisini aşan bir varlık karşısına getirir. İnsanın böyle bir varlık karşısında bulunduğunu anlaması, kendisine döndüğü zaman daha belirgin olur.

Şimdi üçüncü âmil; yani insanın sarsılmasını ele alalım:

İnsanı inceleyen ilimler. Biyoloji, sosyoloji, psikoloji, bunlar insanı incelerken bir bakıma onu ellerinden geçiriyorlar. Çünkü bu ilimler, insanı bir obje gibi, üniversalitesi içinde alıyorlar. İnsanı şu masa, şu gözlük gibi inceliyorlar. İnsan kendisini bir obje olarak ele alınca, Sartre'nin dediği gibi "İnsan kendisi olmaktan başka birşey oluyor", kendi benliğinin dışına çıkıyor. İnsan, şu masa, şu gözlük gibi değildir. Onu anlamak için, insanı subjektiflik içerisinde ele almak lazımdır. İnsanın bu yolla kendisi için elde edeceği bilgiden bir ahlâk, bir davranış şekli çıkar. Asrımızın önemli bir felsefe akımı, existensializm insanı bu açıdan ele almıştır.

İnsan kendini bu açıdan ele alıp düşündüğünde, kendisinin bu âleme terkedilmiş, yalnız, ölümün, yokolmanın eşliğinde bulunduğunu hisseder; bir sarsıntı geçirir, bir korku, bir angustya, varoluşunun şuuruna vardırır.

İnsanın böyle bir durumda bulunması, onu kendisini aşan mutlak bir varlıkla, yani Allah'la karşı karşıya getirir.

İnsan içinde bulunduğu bu durumda ihtiyacı olan güvenceyi, "temporelle" olanla, yani kendisi gibi, dünyevî, geçici olanla, (eş, dost, aile, devlet v.s.) tam sağlayamaz. Zaten kendisi gibi olan varlık türleri, bir noktadan itibaren onunla olma imkânına sahip değillerdi. İnsanın yalnızlığı da bu noktada başlar. İşte insanın bu hali, felsefe yapmaya bir imkân hazırlar. Eğer bu imkân mutlağa açılarak kullanılırsa insanı mutluluğa, yok bu imkân mutlağa kapalı olarak kullanılırsa bedbinliğe götüren felsefe ortaya çıkar.

Buraya kadar söylediklerimde felsefenin bir tanımını yapmadım, ama onun meşguliyet alanına işaret ettim. Ne tür bir bilgi olduğunu göstermeğe çalıştım.

Bu tür bilginin bir farkı da, karşı görüşlerin yer aldığı bir bilgi dahı oluşudur. Felsefe tarihi bir, biri nınazeden fikirlerle doludur. Ortaya konan bir teori onu yok etmeğe kalkışan bir başka bir teori ile karşılaşır. İşte bu birbirine karşı olan fikirlerin kavgaları ile felsefe sürüp gider. Gusdorf'un dediği gibi "hiçbir felsefe, felsefeye

son veremedi”; en belirgin örneği Gazalidir. “Tahâfütü’l- Felâsife” (Filozofların tutarsızlığı, çöküşü) adlı eseri ile devrinde hâkim olan felsefeyi eleştirdi.

Değerli arkadaşım Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Üç Tahafüt’e Göre Din Felsefe Münasebeti adlı eserinde, belirttiği gibi, Gazâlî felsefeyi yıkmaya çalışırken kendisi felsefe yaptı ve filozofların arasına girdi.

Pascal diyordu ki; “Felsefe ile alay etmek Felsefe yapmaktır”. Bunlar şunu gösteriyor:

Felsefeden kurtuluş yoktur. Felsefe yapmak, insanın tabiatı gereğidir. Adetâ buna mecbur edilmiştir.

Aristo şöyle diyordu:

“Felsefe yapmak lâzımdır diyorsunuz, o halde felsefe yapmak lâzımdır. Felsefe yapmamak mı lâzımdır diyorsunuz, bunu yapmak için yine felsefe yapmak lâzımdır.” Bu ikinci şıkta en güzel örnek, demin bahsettiği Gazali misalidir.

Bu anlattıklarımın “niçin felsefe” sorusunun cevabını bulabiliriz. Verilecek cevaplar üç ayrı noktada toplamak mümkündür:

1 – Felsefe yapmak insanın kaçamıyacağı bir faaliyettir. İnsan tabiatı gereği, zorunlu olarak felsefe yapar.

2 – J. J. Rousseau’nun ve Y. K. Beyatlı’nın küçültücü bir nitelik olarak gördükleri, felsefenin farklı fikirleri içinde bulundurması, bu kanaatler zıddına, felsefenin övülmeğe değer üstün bir tarafının ifadesidir.

Farklı fikirlerin ortaya çıkışı ve bunların birbirlerini yok edememeleri, insanın mutlak bir bilgiyi elde edemeyeceğinin delilidir. Bu da insanın fanatik, doğmatik olmaması gerektiğini telkin eder. Bu telkin, insanda hoşgörü fikrinin en etken sebebidir.

Hoşgörü fikri, insanın insanca yaşaması için gerekli bir şarttır. Hele hürriyetçi demokrasilerde, eğer bir toplumun fertlerinde hoşgörü yoksa, o toplumun kanunlarının ne kadar demokratik yaparsanız yapınız, hürriyetçi demokrasiyi orada yerleştiremezsiniz.

Hoşgörünün bulunmadığı yerde taassup bulunur. Taassup bir inanca, bir fikre körü körüne bağlı olma halidir. Fakat bir inanca, bir fikre sıkıdan sıkıya bağlı olma hali her zaman taassupla vasıflandırılmaz. Bu kelime bizde bazan yanlış kullanılmaktadır. Taassup-

ta bir fikre, bir inanca sıkıdan sıkıya bağlı olma yanında bir de saldırganlık vardır. Mutaassıp kişi, kendisinin iştirak etmediği fikri ve kanaatleri hoşgörmez; onları şiddet yolu ile yok etmeğe hazır bir durumda bulunur. Taassup yalnız dinde değil, başka alanlarda da vardır. Fikir taassubu vardır. İdeoloji taassubu vardır. Taassubun her şekli, ferdin insanca yaşamasını, toplumların gelişmesini engeller.

Başka inanç ve kanaatlere saygılı olmak ve onlara hak tanımak, kendi inanç ve kanaatine bağlı olmamak demek olmadığı gibi, bütün inanç ve kanaatler karşısında kayıtsız kalmak da demek değildir. Herhangi bir inanç ve kanaatine sıkıdan sıkıya bağlı olan bir kişi pekâla hoşgörü sahibi olabilir.

Eleştirici bir düşüncenin mahsulü olan felsefe, bir arada yaşama mecburiyetinde olan insanların hayatlarını cehenneme çeviren her alandaki taassubun panzehiridir.

İkinci cevabı da şöyle formüle edebiliriz: Hoşgörülü, yani medenî insan yetiştirmek için felsefeye ihtiyaç vardır.

3 – Felsefi düşünce, bir problem üzerine eğildiğinde, sonuçta mutlak bir varlık karşısında bulunur. Bazan, böyle bir varlığın şuuruna varır. O halde felsefe ile mutlağa açılma, yani Allah'a götüren yola girme imkânı vardır. Bu yol ise, insanı mutluluğa götüren en sağlam yoldur.

Böylece, niçin felsefe? sorusunu cevaplandırmağa çalıştım. Tabii bu cevap yeni bir konuyu akla getiriyor. O da şudur:

Madem ki felsefe yapmamız lâzımdır, bu felsefe nasıl olmalıdır? Bu soru iki ayrı konuyu içeriyor:

1 – Felsefe eğitimi nerede ve nasıl yapılmalı?

2 – Hangi tür felsefe yapılmalı?

Her iki soru toplanarak şöyle ifade edilebilir:

Nasıl Felsefe?

Bunun cevabı da ayrı bir konuşmanın konusu olacaktır.